

Европа на елитите vs. Европа на гражданите

Ас. Ивайла Стоева,
катедра „Политология“, УНСС

Предизвикателство пред развитието на ЕС е нарастващата пропаст между желанието на елитите (икономически, политически и бюрократичен) за задълбочаване на интеграцията и страха на гражданите, които все по-често не се чувстват представени в ЕС. Вследствие отношенията между елити и граждани се характеризират с асиметрия между власт и (не)легитимност, която би могла да бъде преодоляна, ако Европа започне да се изгражда и „отдолу“, при колективна идентичност, изградена върху диалога и разногласието, постигнала консенсус относно основните характеристики и цели на Европа на гражданите.

Жизнеспособността на европейския политически проект силно зависи от степента, в която включените в нея индивиди са обединени от колективна идентичност, създаваща индивидуални нагласи за принадлежност към една и съща общност, лоялност и най-вече солидарност към тази общност, готовност да се носят отговорности и задължения спрямо нея, включително и лични жертви в нейна защита¹. Днес е повече от ясно, че бъдещето на европейския политически проект не може да се основава на интеграция, базирана единствено върху икономически основи, а следва да спечели лоялността на своите граждани.

Първоначалната еуфория от интеграционните процеси в ЕС постепенно се измества от дефицит на доверие и участие сред европейските граждани, който се проявява в „крах на популярната легитимност на ЕС“². Тези

¹ Проданов, В. Противоречия в европейската идентичност, В: „Етническо многообразие и обединяваща се Европа“, съст. Максим Мизов, С., 2005, с. 76.

² Hix, S., What's wrong with the European Union and how to fix it, Malden, Polity Press, 2008, p. 50-51.

процеси са пряко следствие от състоянието на европейската демокрация, която бива определяна като състезание между елитите, които манипулират предпочитанията на потребителите (гражданите). Това разделение елити - граждани провокира засилващото се недоверие в институциите на ЕС; елитите са ясно защо искат повече Европа, докато липсата на солидарност между гражданите и чувството на непредставеност засилват евро-скептицизма (ясно изразен от вота на гражданите на европейските избори през тази година).

Защо Европа има нужда от повече Европа - позицията на елитите

Съществена роля за динамиката (засилването и сдържането) в развитието на интеграцията в ЕС имат политическите елити на отделните държави членки. За разлика от икономическия и бюрократичен елит, които са в основата на идеята за непрекъснато задълбочаваща се интеграция, политическият елит е зависим от националните гласоподаватели и в своите действия, макар и предимно насочени към идеята за една по-федеративна Европа, все по-често се налага да забавя темпа на интеграция, за да не загуби доверието на избирателите си, т.е. всяко негово действие е провокирано от нарастващата евроскептична публика, което обаче не му пречи да се възползва от участието си в процеса на вземане на решения в ЕС и да се възползва от вътрешнополитическите дивиденди, които това му носи. Това с особена сила важи за по-новите държави членки, като по този начин се наблюдава трансфер на доверие от евроинституциите към националните.

Значително по-отчетливи са основанията на икономическия елит в ЕС за задълбочаване на интеграцията. Неговите изходни позиции се свеждат до няколко интереса: икономическа печалба, власт и престиж. Задълбочаването на интеграцията допринесе за появата на т.нар. "акционерен капитализъм"³ в Европа, чиято основа бе поставена още през 80-те години на XX в. Търсените от тях ефекти от икономическата интеграция се свеждат до сближаване на икономиките, вкл. ценова стабилност, сходни икономически параметри на публичните финанси като годишен бюджетен дефицит под 3 % от БВП, публичен дълг по-малък от 60 % от БВП и др.

С развитието на вътрешния пазар и създаването на Европейския паричен съюз обаче възникват редица въпроси относно близките контакти

³ Налице е разсейване на акциите сред множество собственици на фондовата борса.

между лобисти и групи по интереси в Брюксел с европейските представители и бюрократи, което доведе до превес на икономиката над политиката (т.нар. "икономизиране на политиката"). И докато за икономическите елити тези взаимоотношения се възприемат като взаимноизгодни, то на тях се гледа с друго око от гражданите - за тях тези дейности са съмнителни и се свързват с представата, че големите корпорации и фермери притежават значително влияние и са от по-голямо значение за Европа, от колкото „обикновените“ граждани.

Независимо че предприетите стъпки за икономическа интеграция и особено въвеждането на единната валута в Съюза да се възприема по-скоро като скрит конституционен избор в полза на европейски федерален модел⁴, който засили евроскептицизма, то кризата в ЕС, поставила на изпитание общата икономика на Съюза, от своя страна потвърди тезата на Ан Тиес, че икономическото пространство не води *ipso facto* до чувство за обща идентичност и солидарност на лицата, които участват в него⁵.

Днес може би най-силният мотор на интеграцията се явява новият еврократичен (бюрократичен) елит, чиито лични интереси, стратегии и действия не са толкова публично дискутирани в сравнение с икономическия и политически елит. Въпреки че на пръв поглед европейската администрация не изглежда властово обременена, не бива да забравяме, че Европейската комисия е овластена да инициира законодателство, а властта на бюрокрацията в ЕС се потвърждава и от високото ниво на сигурност на позициите ѝ, високите доходи и придобивки, заради които европейската гражданска служба често бива определяна като „бюрократичен рай“.

Задълбочаването на интеграцията и разширяването на Съюза се подкрепят от Комисията, защото от една страна този процес се управлява от самата нея, и от друга, защото съдейства за укрепване на мощта и значението както на ЕС, така и на самата Комисия. Поради същите причини Комисията се смята за „най-федералистката“ (т.е. подкрепяща по-тесния политически съюз) институция в ЕС. Да не забравяме и, че Комисията се нуждае от повече чиновници, „искрено вярващи в Европа“, както и че прехвърлянето на по-голяма власт към ЕС означава и допълнителна власт за самата нея⁶.

⁴ Шенвал, Фр., В какъв смисъл финансовата криза е и криза на демокрацията?, В: „Дискурсът за Европа: философски, икономически, политически...“, съст. Ив. Знеполски, Изд. „Дом на науките за човека и обществото“, С, 2013, с. 49.

⁵ Тиес, А., Създаването на националните идентичности. Европа XVIII - XX в., Изд. „Кралица Маб“, С., 2011, с. 11.

⁶ Каменаров, С. Геополитическите рамки на евроинтеграцията, В: сп. „Геополитика“, 31 май 2006, <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/540-geopoliticheskiye-ramki-na-evrointegratsiyata> (Достъпно на 30.03.2014).

Безспорно ЕС днес не би бил същият, ако не беше елитно проектиран. Проблемът е, че елитите в Европа все по-често трябва да се изправят срещу все по-евроскептични избиратели, чиято идентичност е в конфликт с новата реалност. Европейските елити се оказват дотолкова целенасочени към изграждането на „все по-тесен съюз“ за задоволяване на собствените си интереси, че не забелязват как техните планове започват да се разминават с реалностите на гражданите. През последните двадесет години ЕС се трансформира от прагматичен проект, преследващ амбициозни цели в сферата на международното сътрудничество и щателно преценяващ стъпките си, в търсене на политически проект, но всичко това на фона на европейски граждани, които продължават да свързват политическата си активност с националната държава⁷.

На фона на желаната задълбочаваща се интеграция гражданите в Европа все по-силно чувстват, че елитите в Европа са изпреварили много общественото мнение в хода на европейския политически проект въпреки нежеланието им Европа се централизира⁸. Съществува опасност европейските елити да създадат една духовна и институционална криза в Европа - криза на демокрация, която може да постави под въпрос същността на Европа. Както пише Лари Зидентоп „Ние все повече се молим пред олтара на икономическия растеж, а не пред олтара на гражданствеността“⁹. За да се развива европейският проект, следва да се изгражда и развива чрез демокрацията сред народите и между народите¹⁰.

Европа на гражданите - солидарност и лоялност към ЕС или...?

Предприетите действия за установяване на общо гражданство с европейски паспорт, премахването на националните валути, координацията в областта на убежището и миграционната политика, създаването на Европейска военна сила представят процеса на интеграция не само в икономическа светлина. Всички тези опити на елитите, по думите на Scheuer, са „една от централните цели на бащите - основатели на ЕС, да се намалят конфликтите и да се преодолее враждебността между европейските общества чрез създаването на една нова, по-висша група,

⁷ Ауър, Ст., Краят на европейската мечта, В: сп. „Геополитика“, 29 август 2013, <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-3-2013/1431-krayat-na-evropeyskata-mechta> (Достъпно на 27.03.2013 г.).

⁸ Зидентоп, Л., Демокрацията в Европа, работилница за книжнина „Васил Станилов“, С., 2003, с. 274.

⁹ Зидентоп, Л., Демокрацията в Европа, работилница за книжнина „Васил Станилов“, С., 2003, с. 275.

¹⁰ Шенвал, Фр., Цит. съч., с. 41.

която вследствие да доведе до създаването на европейска идентификация и чувство за общност“¹¹.

Кризата в Европа провокира гражданите в ЕС на изборите за европейски парламент да подкрепят редица евроскептични политически партии, наднационалната реторика надделя над европейската. В тази ситуация е необходимо европейските елити да се насочат към опити и действия за формиране на европейска идентичност като социализиращ инструмент с потенциал да създаде дългосрочна крос-национална солидарност. Следователно европейската идентичност рефлектира върху идеята за не-йерархична социална мрежа, която обединява политическата цел „съюз“ с тази за „Европа на народите“. По този начин социалният модел за европейска идентичност би могъл да бъде ефективен отговор за промяна на така функциониращия дистанциран, технократичен и елитарен европейски проект, който не успява да създаде легитимност „от долу“.

Елитарното схващане, че идентификацията с Европа не е необходимо условие за интеграционните процеси в Съюза и по-скоро това може да доведе до трансфер на власт към един „нов център“, който впоследствие води до увеличаване на идентификация с този „нов център“ (или т.нар. „изместване на лоялност“), като по този начин се засилват интеграционните процеси, явно е погрешно. Днес по-скоро се твърди, че абсолютно условие за развитието на обща политическа култура и конституционен патриотизъм в ЕС е информираността на гражданите и участието им в процеса на вземане на решения на наднационално ниво. Следователно, необходимо е идентификацията с институциите на ЕС да се основава на Кантовия модел за „вечния мир“, за сключване на своеобразен европейски обществен договор между гражданите на Обединена Европа с цел създаване на европейски политически институции, действащи на основата на едно европейско демократично публично право.

Гражданите на ЕС трябва да бъдат лоялни към политическите институции и политическите решения, да е налице солидарност между европейските народи, а солидарността не може да възникне, без народите да изпитват чувство за отговорност едни към други, а това чувство на свой ред идва от демократичното участие, от общия избор на определена съдба¹². Т.е. демокрацията ще бъде по-стабилна, ако не само съществуват методи за агрегиране на индивидуалните предпочитания, но също така

¹¹ Scheuer, An. (1999), 'A Political Community?', in *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, (Eds.) Schmitt, Hermann, Thomassen, Jacques, Oxford University Press, pp. 25-46.

¹² Тодоров, Цв., *Страхът от варварите*, Изд. „Изток-Запад“, С., 2009, с. 274.

тя трябва да включва дискусия, аргументация, компромиси. Този тип комуникация е много важен за демократичната система, а широкото участие в тази политическа комуникация вероятно ще заздравя легитимността на системата. Подобна е тезата на Хабермас и Дерида, които въпреки че определят своя „постнационален“ европейски патриотизъм като израз на интелектуална вяроност към демократичните и просветенски принципи, наблягат и на нуждата Европа да изгради емоционална връзка със своите граждани - така, както е привлякла отделните държави членки и както Съединените щати обединяват своите граждани.

Несъмнено до момента конструирането на обща солидарност е проект, който се управлява предимно от европейския елит; следователно не е чудно, че идентификацията и подкрепата за Европа и нейните институции е най-висока сред политическите и социални елити на държавите членки. Данните от Евробарометър сочат драстична разлика между подкрепата за ЕС от страна на елитите и широко разпространения скептицизъм към европейската идея от страна на обществото. Това ясно свидетелства и доколко Европа е истинска за обикновените граждани. Без съмнение, ЕС е реална общност за европейския политически, икономически и социален елит, но за гражданите като цяло тя все още представлява една по-скоро дистанцирана общност. Сложната специализирана терминология, многообразно разклонените институции, дистанцираното намиране на решения - всичко това са частични обосновки за голямото разстояние между гражданите и ЕС, което дори Лисабонският договор не успя да промени. Сложността на европейската политическа система предава информация, намерения и разбирания с помощта на символи и, не на последно място, по обиколния път на персонализацията. Последица от това е дефицитът на лоялност, идентичност и представителност сред европейските граждани.

ЕС не може да претендира за традиционни източници на легитимност (конституция, език, територия, история, етническа група) и затова претендира за легитимност от самия процес на интеграция. ЕС претендира за „крайна легитимност“, като подчертава своята роля в създаването на мирно пространство и споделено благоденствие и лансирането на конкретни проекти (митнически съюз, икономически и валутен съюз и т.н.). В момента обаче това твърдение се изчерпва и е застрашено от идеологическа и морална безсъдържателност. Ситуацията изисква нов източник на легитимност, който възстановява връзката между Европейския съюз, европейските елити и европейските граждани.

Разразилата се финансова и икономическа криза има двойка природа, защото от една страна доведе до засилване на евроскептицизма, но от

друга - стана много ясно, че силната икономическа обвързаност на страните членки доведе до невъзможност на отделната държава да се изправи сама пред икономическите предизвикателства на кризата, а има необходимост от подкрепа от европейските институции. Това по думите на Динков е ясно доказателство за конструирането на една действително нова европейска идентичност¹³, което особено ясно пролича през последните две години с приемането на редица мерки в ЕС за взаимопомощ в еврозоната.

Нарастването на евроскептицизма обаче е факт и дори възгласите на европейския културен елит като Улрих Бек и Даниел Конт-Бендит в „Европа - това сме ние. Манифест за презиграждане на Европа от долу“¹⁴ не водят до изчезване на неравенството в ЕС, спорно е и дали подобни действия могат да доведат до създаването на „европейска публична сфера“. С проблема на неравенството и солидарността вече се сблъскват много държави, пряко следствие от отношенията между длъжниците и кредиторите в еврозоната, които могат да провокират сериозни политически сътресения¹⁵, особено с оглед на все по-често задавания от гражданите на държавите - донори в ЕС, въпрос: защо ние трябва да плащаме дълговете на гърците например?

Гражданите на ЕС осъзнават значимостта на своята позиция в Европа и могат рационално да осмислят икономическите ползи и загуби от членството в ЕС на ниво личност и да изразят своето доверие към институциите. В старите държави - членки на Съюза, много често референдумите за ЕС се превръщат във вот, насочен към националните правителства. Например французите почти гласуваха срещу Договора от Маастрихт през 1992 г., не поради опозицията на някои членове на договора (например монетарната политика), а поради недоверието към собственото си правителство. Голяма част от изследователите смятат, че европейските избори много често се определят от въпроси на национално ниво, т.е. наблюдава се транспониране на доверие и/или недоверие от националните към европейските институции. Следователно този процес поставя въпроса дали ЕС има правото да взема такива решения относно индивидуалните възможности и разпространението на ключови ценности.

¹³ Динков, Д., Неоидентичности в постмодерния свят, Изд. „АвагардПрима“, С., 2011, с. 108.

¹⁴ „Европа - това сме ние. Манифест за презиграждане на Европа от долу“, <http://manifest-europa.eu/?lang=bg>, (Достъпно на 22.03.2014 г.).

¹⁵ Ауър, Ст., Краят на европейската мечта, В: сп. „Геополитика“, 29 август 2013, <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-3-2013/1431-krayat-na-evropeyskata-mechta> (Достъпно на 27.03.2014 г.).

Европа като проект на елита може да има успех само още известно време. В дългосрочен план европейският проект без личното ангажиране на европейците ще загуби жизнената си сила. Политическата идея увеличава своята ефикасност, когато се крепи не само върху общите интереси, но и върху споделени чувства¹⁶. Хората чувстват, че в Брюксел става нещо, което е важно за тях, но не разбират какво точно става там, как става, кой носи отговорност. Преди всичко те имат чувството, че не могат да влияят върху събитията. Това не е само липса на информация, това е дефицит на демокрация¹⁷.

Европейските институции черпят легитимност, от една страна, доколкото са делегирани от легитимните национални правителства и от друга - доколкото са одобрени по един или друг начин от Европейския парламент, който е пряко избран. Въпросът за легитимността обаче е пряко свързан с въпроса за отговорността, а връзката с избирателите се вижда от самите тях като твърде далечна, съответно и абсентизмът на изборите за ЕП се увеличава драстично, а както се видя от последните европейски избори, доведе и до драстично увеличаване на евроскептичния вот. Разминаването между демократичните практики в националните държави и по-сложния и по-непрозрачен институционален механизъм в ЕС води до недоверие или неразбиране сред част от гражданите на ЕС.

Очевидно е, че обществената подкрепа е необходима за развитието и реформирането на ЕС, докато реформирането на европейските институции и механизми е необходимо за укрепване на демократичността на съюза. Така въпросът с демократичността на ЕС пречи за генериране на необходимата обществена подкрепа за реформи.

Библиография

1. Ауър, Ст., Краят на европейската мечта, В: сп. „Геополитика“, 29 август 2013, <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-3-2013/1431-krayat-na-evropeyskata-mechta> (Достъпно на 27.03.2014 г.)
2. Динков, Д., Неоидентичности в постмодерния свят, Изд. „АвагардПрима“, С., 2011.
3. „Европа - това сме ние. Манифест за презиграждане на Европа от долу“, <http://manifest-europa.eu/?lang=bg> (Достъпно на 22.03.2014 г.)

¹⁶ Тодоров, Цв., Цит. съч., с. 250.

¹⁷ Ферхойген, Г., Европа в криза, „Български бестселър“, С., 2006, с. 61.

4. Зидентоп, Л., Демокрацията в Европа, работилница за книжнина „Васил Станилов“, С., 2003.
5. Каменаров, С. Геополитическите рамки на евроинтеграцията, В: сп. „Геополитика“, 31 май 2006, <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/540-geopoliticheskite-ramki-na-evrointegratsiyata> (Достъпно на 30.03.2014 г.)
6. Проданов, В. Противоречия в европейската идентичност, В: Етническо многообразие и обединяваща се Европа, съст. Максим Мизов, С., 2005.
7. Тиес, А., Създаването на националните идентичности. Европа XVIII - XX в., Изд. „Кралица Маб“, С., 2011.
8. Тодоров, Цв., Страхът от варварите, Изд. „Изток-Запад“, С., 2009.
9. Ферхойген, Г., Европа в криза, „Български бестселър“, С., 2006.
10. Шенвал, Фр., В какъв смисъл финансовата криза е и криза на демокрацията?, В: Дискурсът за Европа: философски, икономически, политически..., съст. Ив. Знеполски, Изд. „Дом на науките за човека и обществото“, С, 2013.
11. Hix, S., What's wrong with the European Union and how to Fix it, Malden, Polity Press, 2008.
12. Scheuer, An. (1999), 'A Political Community?', in Political Representation and Legitimacy in the European Union, (Eds.) Schmitt, Hermann, Thomassen, Jacques, Oxford University Press, pp. 25-46.